

מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל
MYERS-JDC-BROOKDALE
مایرس - جوینت - بروکدیل
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער



מענים להכנה לשירות צבאי עבור בני נוער יוצאי אתיופיה

דגנית לוי ■ אנה רזניקובסקי-קוראס ■ פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

מחקר זה התאפשר הודות לתרומה מיוחדת מאת קרן באדר

מענים להכנה לשירות צבאי עבור בני נוער יוצאי אתיופיה

דגנית לוי אנה רזניקובסקי-קוראס פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

מחקר זה התאפשר הודות לתרומה מיוחדת מאת קרן באדר

עריכת לשון : רונית בן-נון
תרגום לאנגלית : אוולין איבל
עיצוב גרפי : ענת פרקו-טולדנו

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 9103702

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : brookdale.jdc.org.il

עוד פרסומים של המכון בנושא

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; לוי, ד'; קונסטנטינוב, ו'; ברוך-קוברסקי, ר'; חביב, ג'. 2017. השתלבות בחברה של נערים (בנים) יוצאי אתיופיה: מבט לפי מגדר, מוצא ודור עלייה. דמ-728-17.

איזיק, ע'; אלבוגן-פרנקוביץ', ש'. 2017. עקרונות לעבודה עם ילדים נפגעי התעללות והזנחה בני הקהילה האתיופית: חילוץ ידע על עבודה מיטבית מותאמת תרבות באמצעות המתודה "למידה מהצלחות". דמ-148-17.

סומך, ס'; ניגים-אכתילאת, פ'; בן-רבי, ד'. 2016. תכנית החומש לשיפור קליטת בני העדה האתיופית, של משרד הרווחה והשירותים החברתיים: ממצאים ותובנות ממערכת מעקב אחר פעילות התכנית בקרב משפחות וצעירים. דמ-715-16.

ברוך-קוברסקי, ר'; בן-רבי, ד'; קונסטנטינוב, ו'. 2016. הפרויקט הלאומי לקהילה האתיופית בישראל: תכנית הסיוע הלימודי: המשך מעקב אחר הישגי התלמידים בתשע"ג (2012/13) ובדיקת יישום המעטפת הרגשית-חברתית ותרומתה בתשע"ה (2014/15). דמ-713-16.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; עמיאל, ש'; לוי, ד'; קונסטנטינוב, ו'. 2012. בני נוער יוצאי אתיופיה ויוצאי ברית-המועצות לשעבר: עולים ובני עולים – דמיון ושוני. דמ-627-12.

קינג, י'; פישמן, נ'; וולדה-צדיק, א'. 2012. לאחר עשרים שנה בישראל: סקר יוצאי אתיופיה הוותיקים. דמ-615-12.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; לוי, ד'; קונסטנטינוב, ו'. 2010. בני נוער עולים בישראל – תמונת מצב עדכנית. דמ-561-10.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון : brookdale.jdc.org.il

תקציר

רקע

רבים מיוצאי אתיופיה רואים בשירות הצבאי הזדמנות להגברת תחושת השייכות לחברה ולהשתלבות מיטבית בה. מחקרים מראים שלבנים יוצאי אתיופיה יש מוטיבציה גבוה לשרת, והרוב המכריע גם מתגייסים. עם זאת, הם מתמודדים עם קשיים כמו חשש מן השירות, חוסר במידע על תהליך המיון לצבא ועל השירות עצמו וציון נמוך במבחן המיון לצבא. נוסף לכך, הבנים יוצאי אתיופיה מאופיינים בשיעורי נשירה מן השירות וכליאה גבוהים ובשיעורי מיצוי לפיקוד נמוכים. מדיונים עם גורמים מן הצבא עלה כי להערכתם, תוכניות הכנה לשירות תורמות להקטנת הקשיים הניצבים בפני יוצאי אתיופיה, ובמיוחד בפני הבנים, ומסייעות להם לסיים את שירותם בהצלחה רבה יותר. בשנת 2017 פנתה קרן באדר למכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לבחון נושא זה.

מטרה

לזהות כיווני פעולה והצעות למדיניות כדי לשפר את ההכנה של יוצאי אתיופיה לשירות הצבאי, אשר תוביל לשיפור איכות השירות שלהם.

שיטה

ראיונות עם אנשי מטה, מנהלים, צוותים, חניכים ובוגרים בתכניות ובמכינות קדם-צבאיות. המחקר סקר את ארבעת המענים המרכזיים המופעלים ברמה הארצית, המכוונים ליוצאי אתיופיה או שנעשים בהם מאמצים מיוחדים לשלב יוצאי אתיופיה: שתי תוכניות קהילתיות לתלמידי תיכון: אחריי! לצבא, וזינוק בעלייה; ושתי מכינות קדם-צבאיות לבוגרי תיכון המופעלות בתנאי פנימיה: מכינת ימין אורד ומכינת גל.

ממצאים

1. הצרכים העיקריים של יוצאי אתיופיה הם: היכרות עם תהליך המיון לצבא, הכנה לקראתו והגברת הידע על השירות עצמו; חיזוק הזהות האישית ותחושת השייכות לחברה הישראלית; מציאת דרכים להיענות לצורכי המשפחה ובה בעת לכללי השירות הצבאי; קבלת כלים להתמודדות עם לחץ חברתי לא לשרת או לשרת בתפקיד משמעותי פחות ועם קונפליקטים צפויים בזמן השירות; והרחבת הידע על ישראל.
2. תרומת המענים: התוכניות הקהילתיות מתמקדות בהכנה לתהליך המיון לצבא. לעומתן, המכינות הקדם-צבאיות מתמקדות בהכנה למיונים לתפקידים בצבא ולשירות הצבאי עצמו. לפי החניכים והבוגרים, השתתפותם תרמה להבנת מצבים צפויים בשירות הצבאי; לפיתוח אישי; לשיפור הכושר הגופני; ולהכנה לחיים כבוגרים. התרומות העיקריות שמנו הצוותים היו: מתן ידע על תהליך המיון לצבא; העלאת המוטיבציה לשירות משמעותי; פיתוח היכולות והכישורים של החניכים; ביסוס הידע על ישראל; יצירת תחושת גאווה בנוגע לזהות האישית וחיזוק תחושת השייכות לחברה הישראלית; יצירת קשר עם מבוגר משמעותי; והשתתפות בפעילות פנאי חיובית.

סיכום

למרות השונות בין המכינות לתוכניות במטרות, במיקוד הפעילות ובאינטנסיביות הפעילות, שני סוגי המענים משיגים את מטרותיהם ומציעים סיוע הולם לאתגרים הניצבים בפני נערים יוצאי אתיופיה בנושא זה. מוצע להרחיב את המענים למשתתפים פוטנציאלים נוספים; לחזק את הקשר בין המענים לבין הורי המשתתפים; להרחיב את ליווי הבוגרים במהלך השירות הצבאי ולאחריו; להכשיר מפקדים בצבא לרב-תרבותיות; ולהעלות את שיעור המיצוי לפיקוד.

המידע המובא בדוח ישמש בסיס לארגונים העוסקים בקידום יוצאי אתיופיה בכלל, ולמנהלי המענים שהשתתפו במחקר בפרט, לשיפור ההכנה לשירות הצבאי של בנים יוצאי אתיופיה, לאיכות השירות עצמו ולקידום השתלבותם בחברה הישראלית עם שחרורם.

תמצית מנהלים

רקע

בישראל חובה להתגייס לצבא ומרבית הבנים היהודים אכן מתגייסים. לשירות הצבאי משמעות חברתית ותעסוקתית ארוכת טווח, מאחר שזכויות שונות שמעניקה המדינה מוקנות רק למשוחררי צבא. השירות הצבאי גם נתפס על ידי עולים רבים, וביניהם יוצאי אתיופיה, "כרטיס כניסה" לחברה הישראלית. באמצעותו הם שואפים להגביר את תחושת השייכות שלהם לחברה ואת ההשתלבות בה. מחקרים מראים שלבנים יוצאי אתיופיה יש מוטיבציה גבוהה לשרת בצבא, והרוב המכריע גם מתגייסים. עם זאת, המועמדים לגיוס והחיילים יוצאי אתיופיה מתמודדים עם מגוון קשיים, בעיקר הבנים. הקשיים הם, בין היתר, חשש מן השירות הצבאי, חוסר במידע על תהליך המיון לצבא ועל השירות עצמו וציון קב"א¹ נמוך. הבנים יוצאי אתיופיה מאופיינים גם בשיעורי נשירה מהשירות וכליאה גבוהים ושיעורי מיצוי לפיקוד זוטא ולקצונה נמוכים.

בשני העשורים האחרונים יוסדו בארץ מגוון מענים להכנה לשירות צבאי מלא ומשמעותי ועידוד התנדבות ליחידות קרביות ולמסלולי פיקוד וקצונה. מענים אלו מכוונים לכלל המועמדים לשירות ביטחון ובהם גם יוצאי אתיופיה. קיימים שני סוגים בולטים של מענים: **תוכניות הכנה לשירות צבאי**: תוכניות קהילתיות, המופעלות בשעות אחר הצהריים ומיועדות לתלמידי תיכון בכיתות י"א-י"ב; **מכינות קדם-צבאיות**: מופעלות בתנאי פנימייה במשך שנה שלמה, ומשתתפים בהן בוגרי תיכון הדוחים את הגיוס לצבא בשנה.

מחקר שנערך במכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל בשנת 2016, במימון קרן באדר, סקר את השתלבותם בחברה של נערים (בנים) יוצאי אתיופיה. במרבית התחומים שנבדקו התגלו פערים לרעת נערים יוצאי אתיופיה, הן לעומת בנות יוצאות אתיופיה והן לעומת נערים שאינם יוצאי אתיופיה. באותה עת התקיימו דיונים עם גורמים מחיל חינוך בצה"ל האחראים על הטיפול באוכלוסיות מיוחדות. מהם עלה כי להערכתם, תוכניות הכנה לשירות תורמות להקטנת הקשיים העומדים בפני המתגייסים מקרב יוצאי אתיופיה, במיוחד הבנים, ומסייעות להם, מאוחר יותר, לסיים את שירותם בהצלחה רבה יותר. לאור זאת, בשנת 2017 פנתה קרן באדר למכון בבקשה לבחון את המענים הקיימים להכנה לשירות הצבאי לנערים (בנים) יוצאי אתיופיה.

המחקר

מטרת המחקר

לזהות כיווני פעולה והצעות למדיניות כדי לשפר את ההכנה של יוצאי אתיופיה לשירות הצבאי. המחקר

¹ ציון קב"א (קבוצת איכות) משמש את צה"ל לשיבוץ ראשוני של חיילים בשירות חובה. הציון נע בין 41 (הציון הנמוך ביותר) ל-56 (הציון הגבוה ביותר). הציון מחושב על בסיס צירוף של כמה רכיבים הנמדדים בלשכת הגיוס, ובהם: יכולת חשיבה, הנקבעת באמצעות מבחנים פסיכוטכניים; השכלה; והתאמה למסגרת הצבאית כפי שהיא באה לידי ביטוי בריאיון אישי. ציון הקב"א, לצד נתונים נוספים, משמש סף לקבלת זימון ליחידות מובחרות, ומשפיע על שיבוץ למקצוע בצבא ועל קבלת זימון ליציאה לקצונה.

מתמקד בהכנה של הבנים ובדרכים לשיפורה ובוחר את המענים הניתנים. ממצאי המחקר ישמשו בסיס לארגונים שונים העוסקים בקידום יוצאי אתיופיה בארץ בכלל, ולמנהלי המענים שהשתתפו במחקר בפרט, לשיפור ההכנה לשירות הצבאי של בנים יוצאי אתיופיה, לאיכות השירות עצמו ולקידום השתלבותם בחברה הישראלית עם שחרורם.

מערך המחקר

נעשה שימוש במתודה איכותנית – רואינו מנהלי מענים להכנה לשירות הצבאי, צוותים, חניכים ובוגרים ואנשי מפתח המעורבים בפיתוח מענים. המחקר סקר את ארבעת המענים המרכזיים המופעלים ברמה הארצית, המכוונים ליוצאי אתיופיה או שנעשים בהם מאמצים מיוחדים לשלב יוצאי אתיופיה: שתי תוכניות הכנה לשירות – אחריי! לצבא וזינוק בעלייה; ושתי מכינות קדם-צבאיות – ימין אורד וגל.

ההבדל בהיקף הפעילות בין תוכניות ההכנה לשירות הצבאי למכינות הקדם-צבאיות מכתוב הן מתכונת עבודה שונה והן אינטנסיביות שונה, הבאה לידי ביטוי ברוחב התכנים שבהם עוסקים המענים ובעומקם, ובסוג החוויה שעובר החניך. נוסף לכך, מאחר שהתוכניות פונות לתלמידי תיכון שנמצאים בעיצומו של תהליך המיון לצבא, הן כוללות רכיב משמעותי של הכנה לתהליך זה, לרבות הכנה לצו ראשון. לעומת זאת, מאחר שהמכינות קולטות בני נוער בוגרים יותר שכבר עברו את הצו הראשון, פעילותן מתמקדת בהכנה למיונים ליחידות שונות ולשירות עצמו. למעט מכינת ימין אורד, אשר עובדת רק עם בנים, שאר המענים עובדים עם נערים ועם נערות, ולכן למרות שהמחקר ממוקד בהכנה לצבא של בנים, לרוב היה קשה להבחין בין דפוסי פעולתם של המענים עם כל אחד מן המינים.

עיקרי הממצאים

א. הצרכים והאתגרים של יוצאי אתיופיה לקראת השירות הצבאי

מן הראיונות עולה שבני הנוער יוצאי אתיופיה מתמודדים עם צרכים ואתגרים מורכבים בתהליך המיון לצבא ובמהלך השירות הצבאי: היכרות עם תהליך המיון לצבא והכנה לקראתו וידע על השירות עצמו; חיזוק הזהות האישית ותחושת השייכות לחברה הישראלית; מציאת דרכים להיענות לצורכי המשפחה ובה בעת לכללי השירות הצבאי, ולמנוע התנגשות ביניהם; קבלת כלים להתמודדות עם לחץ חברתי לא לשרת או לשרת בתפקיד משמעותי פחות ועם קונפליקטים צפויים בזמן השירות הצבאי; והרחבת הידע הכללי על ישראל.

ב. דרכי עבודה במענים

להלן פירוט דרכי העבודה שבהן נעשה שימוש במענים במטרה לענות על הצרכים ועל האתגרים של יוצאי אתיופיה לקראת השירות הצבאי. חשוב לחדד כי הפעילויות עצמן משותפות לכלל החניכים – יוצאי אתיופיה ושאינם יוצאי אתיופיה.

1. שילוב יוצאי אתיופיה במענים

המענים נוקטים דרכי עבודה שונות כדי לשלב בהם יוצאי אתיופיה, וביניהן: הפעלת תוכניות ביישובים

שבהם יש ריכוז גדול של יוצאי אתיופיה; פעולות מיוחדות לגיוס חניכים יוצאי אתיופיה; שילוב אנשי צוות יוצאי אתיופיה; התייחסות לתכנים ייחודיים ורלוונטיים ליוצאי אתיופיה.

2. הנושאים העיקריים שבהם המענים עוסקים

כדי להכין את החניכים באופן מיטבי למיונים לצבא ולשירות עצמו, המענים מקנים ידע ומידע פרקטי על תהליך המיון לצבא ועל השירות הצבאי; ועוסקים בפיתוח כישורים אישיים רלוונטיים לשירות הצבאי, בהכנה מנטלית לשירות וכן מקנים כלים להתמודדות עם דילמות ואתגרים צפויים במהלך השירות הצבאי. המענים גם מרחיבים את הידע שיש לחניכים על ישראל.

3. סוגי הפעילויות במענים

המענים משלבים בין דרכי עבודה שונות, וכל אחת מהן מדגישה היבט אחר של הכנה לשירות: ליווי אישי על ידי מבוגר משמעותי; פעילות קבוצתית; התנסות בחיים בוגרים ועצמאיים, בעיקר במכינות; הכנה פיזית ושיפור הכושר הגופני; התנסות בניוטים; סיורים ביחידות שונות בצבא; שיעורים, הרצאות ולימוד; ופעילות התנדבותית ומעורבות בקהילה.

4. קשר עם הורי החניכים

חלק גדול מן החניכים יוצאי אתיופיה הם הראשונים במשפחתם הנקראים לשירות צבאי ועל כן אין בידי הוריהם ידע על הצבא וניסיון כיצד להתמודד עם הנהלים ועם הדרישות של המסגרת הצבאית. לא זו בלבד, לרבים מן ההורים אין מספיק מודעות לחשיבות השירות בהווה, להשפעתו על עתיד ילדיהם ולצורך של כל חייל בתמיכה רגשית ואינסטרומנטלית מצד המשפחה בעת שירותו בצבא. מכאן חשיבות העבודה של הצוותים במענים עם ההורים. למרות זאת, רוב המרואיינים במחקר העידו שאין למענים קשר פורמלי ומתמשך עם כלל ההורים, אולם נעשות עימם פעולות חד-פעמיות.

5. קשר עם גורמים מן הצבא

לצוותים בכל המענים יש קשר פורמלי מתמשך עם גורמים מן הצבא, במטרה לסייע בקבלת זימון ליום גיבוש ליחידה קרבית או בשיבוץ לתפקיד או ליחידה רצויים לחניכים עם קב"א או פרופיל נמוך, שלא הצליחו לעשות זאת בכוחות עצמם, באמצעות העברת המלצה לצבא.

6. שמירה על קשר עם בוגרי המענים

כל המענים שואפים לשמור על קשר עם הבוגרים במהלך השירות הצבאי ואף אחריו. קשר זה נשמר באמצעות יחידת בוגרים בעמותת אחריי! (המפעילה את התוכנית אחריי! לצבא ואת מכינת גל) ובתוכנית זינוק בעלייה; באמצעות שמירה על קשר אישי ביוזמת המענה ו/או ביוזמת הבוגרים עצמם; ובאמצעות שמירה על קשר לאחר השחרור מן הצבא.

ג. קשיים בהפעלת המענים עבור יוצאי אתיופיה

במסגרת עבודתם עם חניכים יוצאי אתיופיה, הצוותים במענים מתמודדים עם קשיים שונים: קושי לגייס

חניכים למענים; קשיים בשימור חניכים והתמודדות עם נשירה; קשיים יחודיים נוספים בעבודה עם יוצאי אתיופיה, המשפיעים על הפעלת המענים (כגון צורך ברכישת אמונם של החניכים, קשיי הסתגלות למסגרת, לחץ חברתי נגד השתתפות במענים, שחיקה של המדריכים וקשיים בשיתוף ההורים); וקושי לשמור על קשר עם בוגרים (בעיקר במענים שאין להם יחידת בוגרים). יש לציין שקשיים מסויימים עשויים גם לאפיין עבודה עם חניכים שאינם יוצאי אתיופיה.

ד. תפיסת התרומה של המענים

חניכים ובוגרי המענים התייחסו לתרומות המענים בצורה שונה מאשר הצוותים והמנהלים. החניכים והבוגרים סיפרו שהשתתפותם במענה תרמה לרכישת ידע והבנת מצבים צפויים בשירות הצבאי (כמו הכנה להתמודדות עם מצבים חדשים ואיך לפעול בקבוצה); לפיתוח אישי; לשיפור הכושר הגופני; ולהכנה לחיים כבוגרים. לתפיסת הצוותים, הצלחה אולטימטיבית של המענה היא שהחניכים ישרתו שירות מלא ומשמעותי, רצוי קרבי, וייצאו לתפקידי פיקוד וקצונה. נוסף לכך, הם מנו תרומות והצלחות רבות עבור החניכים, הקשורות הן לשירות הצבאי והן לתחומים נוספים בחיי החניכים: מתן ידע על תהליך המיון לצבא; העלאת המוטיבציה לשירות משמעותי ביחידות קרביות ויציאה לקצונה; פיתוח היכולות והכישורים של החניכים; ביסוס הידע של החניכים בנושאים הקשורים לחברה הישראלית, ציונות, יהדות והכרת הארץ; יצירת תחושת גאווה ביחס לזהות האישית וחיזוק תחושת השייכות לחברה הישראלית; יצירת קשר עם מבוגר משמעותי, המהווה דמות חיובית לחיקוי; והשתתפות בפעילות פנאי חיובית.

ה. כיווני פעולה

למרות השונות בין המכינות לתוכניות במטרות, במיקוד ובאינטנסיביות הפעילות, עולה מן המחקר כי שני סוגי המענים משיגים את מטרותיהם ונותנים מענה הולם ומקיף לאתגרים הניצבים בפני נערים יוצאי אתיופיה לקראת תהליך המיון לצבא והשירות עצמו. מוצע:

- להרחיב את המענים למשתתפים פוטנציאליים נוספים;
- לחזק את הקשר בין המענים להורי המשתתפים;
- להרחיב את הליווי של הבוגרים במהלך השירות הצבאי ואף אחריו;
- להכשיר מפקדים בצבא לרב-תרבותיות;
- לפתח שיטות להעלאת שיעור המיצוי לפיקוד בקרב בנים יוצאי אתיופיה.

דברי תודה

ברצוננו להודות לכל האנשים שעזרו בביצוע המחקר.

ראשית, תודה לאנשי המפתח שהתראיינו למחקר: לעמרם אקלוס, מרצה ויועץ חיצוני בנושא עבודה עם נוער וצעירים יוצאי אתיופיה; לרב משה סלומון, מנכ"ל, עמותת הנני – רשת גרעינים קהילתיים; וליואב בוקעי, ראש תחום ילדים, נוער וצעירים, ג'וינט ישראל-אשלים.

לכל מנהלי תוכניות ההכנה לצבא והמכינות הקדם-צבאיות, תודה על הפתיחות והנכונות להתראיין: לעמרי לוי ולליאור יאיר, מנהלי תוכנית אחריי! לצבא; לשירה שאטו, מנהלת (לשעבר) של התוכנית זינוק בעלייה; לאייל אלדר, מנהל מכינת ימין אורד; ולאייל לוי, מנהל מכינת גל. תודה על שיתוף הפעולה גם לכל הצוותים, החניכים ובוגרי תוכניות ההכנה לצבא והמכינות הקדם-צבאיות.

תודות לחברינו במכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל אשר סייעו בשלבים השונים של המחקר. תודה לרונית בן-נון על עריכת הלשון של הדוח, לאוולין איבל על התרגום לאנגלית ולענת פרקו-טולדנו על העיצוב הגרפי.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
2	2. תיאור המחקר
2	2.1 מטרת המחקר ושאלות המחקר
2	2.2 מערך המחקר
3	3. מענים להכנה לשירות הצבאי
4	3.1 תוכניות הכנה לצבא לתלמידי תיכון
5	3.2 מכינות קדם-צבאיות לבוגרי תיכון
6	4. הצרכים והאתגרים של יוצאי אתיופיה לקראת השירות הצבאי
9	5. דרכי עבודה במענים
9	5.1 שילוב יוצאי אתיופיה
10	5.2 הנושאים העיקריים שבהם המענים עוסקים
11	5.3 סוגי הפעילויות במענים
12	5.4 קשר עם הורי החניכים
13	5.5 קשר עם גורמים מן הצבא
14	5.6 שמירה על קשר עם בוגרי המענים
16	6. קשיים בהפעלת המענים עבור יוצאי אתיופיה
16	6.1 קושי לגייס חניכים
16	6.2 קשיים בשימור חניכים והתמודדות עם נשירה
17	6.3 קשיים יחודיים נוספים בעבודה עם יוצאי אתיופיה, המשפיעים על הפעלת המענים
17	6.4 קושי לשמור על קשר עם בוגרים
18	7. תפיסת התרומה של המענים
18	7.1 תרומת המענים מנקודת המבט של החניכים והבוגרים
19	7.2 תרומת המענים מנקודת המבט של הצוותים ושל והמנהלים
20	8. כיווני פעולה
22	מקורות

רשימת לוחות

3	לוח 1 : מקורות המידע ואופן איסוף המידע
15	לוח 2 : סיכום דרכי העבודה במענים